

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:3 – Sayı:9 - Ağustos 2019

koynunda büyüdük

ANASAY

---

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi - ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Şükrü ÜNAR..... 11

HİTİT DÖNEMİ ANADOLU’SUNDA MEYVE AĞAÇLARI

FRUIT TREES IN ANATOLIA OF HITTITE PERIOD

Muhlisahon RUSTAMOVA..... 31

ORTA ASYA’DA GÜNÜMÜZE KADAR ULAŞMAYAN CAMİLERİN AHŞAP DİREK VE TAŞ SÜTUNLARI (IX - XII. yy)

WOOD AND STONE COLUMNS OF RUINED AND DESTROYED MOSQUES OF CENTRAL ASIA

İsa KAYIHAN..... 63

NECİP TOSUN’UN ‘GİDİL MEMİŞ YERLERİN TÜRKÜSÜ’ ÖYKÜSÜNDE MELANKOLİ

THE MELANCHOLIA IN THE STORY OF NECİP TOSUN’S ‘GİDİL MEMİŞ YERLERİN TÜRKÜSÜ’

Murat HASANOĞLU..... 83

BOSTÂN, GÜLİSTÂN VE MESNEVÎ HİKÂYELERİ ÜZERİNE GENEL BİR KARŞILAŞTIRMA

A GENERAL COMPARISON ON BUSTAN, GULISTAN AND MASNAVI STORIES

Kitap Tanıtımı

Yunus PUSTU 109

MUSTAFA CEZAR, OSMANLI TARİHİNDE LEVENDLER,

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI, ANKARA, 2013, XI + 435 S.

BOSTÂN, GÜLISTÂN VE MESNEVÎ HİKÂYELERİ ÜZERİNE GENEL BİR KARŞILAŞTIRMA

A GENERAL COMPARISON ON BUSTAN, GULISTAN AND
MASNAVI STORIES

DOI: 10.33404/anasay.594843

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Murat HASANOĞLU*

ÖZET

Bu makalede Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinde ve Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserlerinde yer alan hikâyeler çeşitli yönlerden karşılaştırılmaktadır. Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumî gerek Fars edebiyatında gerekse bizim edebiyat tarihimizde çok önemli yere sahip iki isimdir. Sa'dî İran'ın Şîrâz şehrinde doğmuştur. Yaklaşık bir asırlık bir ömür sürmüş, birçok seyahatlerde bulunmuş ve sonunda Şîrâz'da vefat etmiştir. Mevlânâ ise bugün Afganistan sınırları içindeki Belh'te dünyaya gelmiş olmasına rağmen hayatının büyük bölümünü Konya'da geçirmiş ve burada vefat etmiştir. Sa'dî ve Mevlânâ aynı zaman diliminde yaşamış, benzer sosyal ve edebî çevrelerde bulunmuşlar ve benzer kaynaklardan beslenmişlerdir. İki müellif de eserlerini Fars diliyle vermiş olmalarına karşın etkileri bakımından

¹ Makale Geliş Tarihi: 21. 07. 2019 Makale Kabul Tarihi: 08. 08. 2019

* Öğr. Gör., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, murat.hasanoglu@sbu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-5059-2647>

Fars edebiyatının sınırlarını çok aşarak dünya edebiyatına mal olmuşlardır. Hem Sa'dî hem de Mevlânâ edip kimliklerinin yanında birer bilge olarak da değerlendirilebilirler. İki müellifin de eserlerinde yetiştikleri çağın ve edebî kültürün izleri net şekilde görülmektedir. İki sanatçının da anlattıkları hikâyelerde kısadan hisse çıkarılmasını amaçladıkları, didaktik yaklaşımlar gösterdikleri görülmektedir. Hikâyelerde coğrafya, verilmek istenen genel mesaj, hikâyeye kaynakları ve kişi kadrosu bakımından örtüşmeler ve farklılaşmalar incelenmiştir. Çalışmamızda öncelikli olarak Sâ'dî ve Mevlânâ'nın hayatları hakkındaki bilgilere yer verdik. Bu aşamadan sonra ele aldığımız eserlerde gördüğümüz ortak ve farklı yanları ayrı başlıklar altında göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Bostân, Gülistân, Mesnevî, Karşılaştırma.

ABSTRACT

In this article, the stories in Mavlânâ's *Masnavî* and Saadî's *Bostân* and *Gulistân* are compared in various aspects. Sheikh Saadî-i Shirâzî and Mavlânâ Jalâl ad-Din Rûmî are two important names both in Persian literature and in Turkish literary history. Sa'dî was born in the city of Shiraz in Iran. He lived for nearly a century, participated in many trips and eventually died in Shiraz. Although Mevlana was born in Balkh, which is within the borders of Afghanistan, he spent most of his life in Konya and died there. Both lived in the same time period, were found in similar social and literary circles, and were fed from similar sources. Although both authors gave their works in Persian language, they crossed the boundaries of Persian literature in terms of their effects and cost the world literature. Both Sadî and Mevlana can be considered as wise. The traces of the age and literary cultures which they grew up are clearly visible in their works. It is seen that both author aimed to point a moral in the narratives they narrate, and they showed didactic approaches. In the stories, overlaps and differentiations are examined in terms of geography, general message to be given in the story, sources and personality. In our study, we primarily included information about the lives of Sâ'dî and Mevlana. After this stage, we tried to show the similar and different aspects that we see in the works we have discussed under separate titles.

Keywords: Sheikh Saadî-i Shirâzî, Mavlânâ Jalâl ad-Din Rûmî, Bustan, Gulistan, Masnavî, Comparison.

BOSTÂN, GÜLISTÂN VE MESNEVÎ ÜZERİNE GENEL BİR KARŞILAŞTIRMA

Sa'dî-i Şîrâzî ve Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî dünya edebiyatına etkileri olmuş şahsiyetlerdir. Özellikle Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ile Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserleri hemen her devrin edebiyat çevrelerince rağbet edilen, edebiyatçılar ve araştırmacılar tarafından en çok muhatap olunan eserlerdendir. Birçok yazar ve araştırmacı tarafından hem Sa'dî'nin hem de Mevlânâ'nın eserleri Türkçeye de tercüme edilmiş, söz konusu eserleri izah etmeyi amaçlayan pek çok şerhler kaleme alınmıştır. İki ismin de kendilerinden sonra gelen çok sayıda Doğulu veya Batılı takipçileri olmuştur. İki müellifin de birçok edebiyat insanını gerek şiirleriyle gerekse de eserlerindeki hikâyelerle ve kullandıkları metaforlarla oldukça etkiledikleri bilinmektedir.

Bu yazıda Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân*'da, Mevlânâ'nın ise *Mesnevî*'de yer verdikleri hikâyeleri hikâye kaynağı, ana fikir, kişi kadrosu ve söyleyiş özellikleri bakımından incelemeye çalışacağız. Yukarıda sıraladığımız ölçütlerdeki ortaklıklar ve farklar açısından iki müellifin hikâyelerine genel bir bakış atmayı amaçlamaktayız. İlk olarak aynı zaman diliminde yaşamış bu iki şahsiyetin hayatları hakkındaki bilgileri tekrarlayan onları içinde doğdukları ve buldukları çevrelerin ortak ve farklı yanlarını aydınlatmaya yardımcı olabileceğini düşünüyoruz.

1. Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin Hayatı ve Mesnevî

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ve Sa'dî-i Şîrâzî birbiriyle çağdaşlardır. Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Horasan'ın Belh şehrinde 6 Rebûlevvel 604 (M. 30 Eylül 1207) yılında doğmuştur (Öngören 2004: 441). Babası Bahaüddin Veled'in Belh şehrinde ayrılmasıyla başlayıp Konya'ya yerleşmesiyle neticelecek yolculuğu sırasında beş yaşındadır (Yazıcı 1973: 114). Veled ve ailesi Nişabur, Bağdat, Hicaz, Kudüs, Şam ve Halep güzergâhını izledikten sonra Anadolu'ya varmışlardır. Anadolu yolculuğundaki durakları ise Malatya, Erzinan, Sivas, Kayseri, Niğde, Karaman ve son olarak Konya'dır (Yazıcı 1973: 120-121). *Risale-i Sipehsâlâr*'a göre Konya'ya geldiğinde Mevlânâ on dört yaşındadır (Yazıcı 1977: 23). Mevlânâ, küçük yaştan itibaren İslâmî ilimleri ve diğer ilim dallarını tahsil etmiştir. Çevresinde saygın bir âlim olarak bilinen babasının 1231'deki ölümünden sonra onun yerine geçerek verdiği derslerle Anadolu sınırlarını aşan büyük bir üne kavuşmuştur. 1273 yılında Konya'da vefat etmiştir (Öngören 2004: 441).

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin hem onun eserleri arasında hem de genel olarak edebiyatımızda müstesna bir yeri vardır. *Mesnevî* altı cilt, 25.618 beyitlik Farsça manzum bir eser olup *fâ'ilâtün*, *fâ'ilâtün*, *fâilün* vezni ile yazılmıştır. Yaygın olarak bilindiği üzere ney öyküsünün anlatıldığı ilk on sekiz beyit bizzat Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî tarafından kaleme alınmış, bundan sonraki beyitler de Hüsameddin Çelebi'ye dikte ettirilmiştir. *Mesnevî*'nin birçok yerinde *Kur'an-ı Kerîm*'e ve hadislere atıflar yapılmış, Kur'an kıssaları ile birlikte gelenekteki başka hikâyelerle de kıssadan hisse yoluyla okuyanlara erdem, ahlak, iyi-kötü gibi birtakım değerler kavratılmaya çalışılmıştır. Genel amaç manevî mutluluğun elde edilmesini açıklamaktır.

2. Sa'dî-i Şîrâzî'nin Hayatı ve Bostân ile Gülüstân

Şîrâz'da doğmuş olan Sa'dî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir². Çeşitli kaynaklarda 1181-82, 1184, 1193, 1213 gibi birbirinden farklı tarihlere rastlanmaktadır. Bir asırlık uzun bir ömür sürdüğü ve ömrünü sırasıyla tahsil, seyahat ve tarikatlerde bulunmakla geçirdiği belirtilmektedir. Savaşlara katılmış, rivayetlere göre on beş kez hacca gitmiştir. Abdülkâdir Geylânî'nin müridi olduğu hatta bir kez birlikte hacca gittikleri de rivayet edilmektedir. Ancak Geylânî'nin ölüm tarihi (M. 1165-66) ile Sa'dî'nin muhtemel doğum tarihleri arasındaki fark bu iki şahsiyetin bir araya gelemeyeceklerini düşündürmektedir. Bu rivayetin ortaya çıkışında *Gülüstân*'da geçen ve "*Abdülkâdir Geylânî'yi gördüm ki...*" diye başlayıp Geylânî'nin Ka'be'de ettiği dua ile ilgili bir anlatı olan ikinci bölümün üçüncü hikâyesinin etkisi olmuş olabilir. Sa'dî 1292'de Şîrâz'da vefat etmiştir.

Sa'dî, *Bostân* ve *Gülüstân*'ı bir yıl arayla tamamlamış ve söz konusu eserleri sırasıyla Salgurlular hanedanından Ebû Bekir b. Sa'd'a ve oğlu veliaht Sa'd'a ithaf etmiştir. Miladî 1257 yılında tamamlanan *Bostân*'da kitabın ismi açıkça ifade edilmiş değildir. Eser, mukaddime ve sonrasında on bölüm (bâb) olarak şekillenmiştir. Bölüm başlıkları sırasıyla adalet, ihsan, aşk ve muhabbet, tevazu, rıza, kanaat, terbiye, sükût, tövbe ve münacat ile hatm-i kitabdır. İlgili bölümlerde konuyla ilgili hikâyeler ve hikâye sonlarında veciz sözler bulunmaktadır. *Bostân* yaklaşık 5000 beyit ihtiva eder (Karaismailoğlu 1992: 307). *Gülüstân*'daki hikâyelerin kaynağı da tıpkı *Bostân*'daki gibi bir asırlık ömür sürmüş olan Sa'dî'nin hayat tecrübesi, görüp yaşadıkları, şahitlik ettiği birta-

² Konu hakkında bkz. (Çiçekler 2008:405).

kım olaylar ve okuyup dinlediği, beslendiği kaynaklardan derlediği anlatılardır. İki eserde de benzer konular işlenmiş, birçok nasihatler verilmiş, ibretli olaylar ele alınmıştır. Ahlâk ve edebe dair kıssadan hisse yoluyla sonuçlar çıkarılması amaçlanmıştır. Eserin sade, anlaşılır bir üslubu ve gerçekçi bir yaklaşımı vardır. Ali Nihat Tarlan bu durumu, Kilisli Rifat Bilge tarafından hazırlanan tercüme yazdığı mukaddimede “*Gülistan’a sehli mümteni derler. Müellifinin kemal devrinde yazdığı bu eser o kadar sehli mümtenidir ki Farşca ile biraz meşgul olanlar Gülistân gibi bir kitap yazabileceklerini tahmin ederler.*” şeklinde ifade etmektedir (Tarlan 1980: 10). *Gülistân* sekiz bölümden oluşmaktadır: Padişahların davranışı, dervişlerin ahlâkı, kanaatin fazileti, susmanın faydaları, aşk ve gençlik, düşkünlük ve yaşlılık, terbiyenin etkisi, sohbet/bir arada yaşama adabı. *Mesnevî* ve *Bostân*’dan farklı olarak *Gülistân* mensur-manzum karışık bir eserdir.

İki müellif yakın bir kültür dairesi içinde yetişmiş, aynı devrin sosyal ve edebî çevrelerinde bulunmuş, benzer edebî ve ilmî kaynaklardan beslenmişlerdir. Sa’dî’nin doğum tarihi net olarak bilinemese de tahminî tarihlerin çoğuna bakılarak yaşça Mevlânâ’dan büyük olduğu fakat ondan uzun yaşadığı sonucuna varılabilir. Eflâkî, iki ismin Konya’da bir araya gelip görüşmüş oldukları rivayetini *Menâkıbü’l-Ârifîn*’de aktarmıştır. Mevlânâ ile Sa’dî’nin görüştüğüne dair bu rivayet hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Bu bilgiye *Acaibu’l-Buldân* adlı eserden başka bir yerde rastlanmamaktadır. (Yazıcı 1973: 56).

3. Benzer ve Farklı Yönleriyle Mesnevî, Bostân ve Gülistân

3.1. Benzer Yönler

3.1.1. Hayvan Hikâyelerinden Yararlanma

Sa’dî ve Mevlânâ’nın söz konusu eserlerini bugünkü anlamıyla birer hikâyeye kitabı olarak tanımlamak doğru olmasa da değer ve düşüncelerini daha etkili bir şekilde aktarmak amacıyla her ikisinin de hikâyelere başvurduğu söylenebilir. Hikâyeye kaynağı olarak iki müellifin de bazı anlatılarında ortak bir *Kelile ve Dimne* etkisi olduğunu görmekteyiz. Ancak *Mesnevî*’de bu etkinin daha yoğun olduğu söylenebilir. Mevlânâ metin içinde *Kelile ve Dimne* ismini de zikretmektedir. “Av Hayvanları ile Aslan’ın Hikâyesi”nin başında “*Kelile’den şu hikâyeyi tekrar oku da ondaki kıssadan hisseyi al.*” denilerek hikâyenin *Kelile ve Dimne* kaynaklı olduğu belirtilmiştir (Gölpınarlı 2017a: 117). Aynı zamanda üçüncü ciltte “*Kelile ve Dimne’de tamamı bulunan hikâye*” başlıklı bir anlatı mevcut-

tur. *Mesnevi*'de bulunan "Hintli Kölenin Hikâyesi", "*Sultan Mahmud* ve Hintli Kölesinin Hikâyesi", "Bakkal ve Papağan Hikâyesi", "Av Hayvanları ile Aslan'ın Hikâyesi", "Tutsağı Olan Papağanın Ticâret Amacıyla Gitmesi Sırasında Hindistan Papağanlarına Haber Gönderdiği Tâcirin Hikâyesi", "Kurt ve Tilkinin Aslanın Yanında Ava Gitmesi", "Kaza Gelince Aydın Gözlerin Bağlandığını Anlatan Hüdhüd ve Süleymân'ın Hikâyesi" başlıklı hikâyelerle (Zavotçu 2018: 182); Sa'dî'deki "Tuti İle Karga" (*Bostân*), "Kurt Yavrusu", "Arı Yavrusu", "Deve Yavrusu İle Annesi", "Dervişle Tilki", "Akbaba ile Çaylak" (*Bostân*) adlı hikâyelerde *Kelile ve Dimne* etkisi sezilmektedir (Zavotçu 2018: 288).

Hayvan hikâyeleri üzerinden insanlara seslenen bir başka kaynak olan *Ezop Masalları* da burada anılabilir. *Ezop Masalları* M.Ö VI. yy'a dayanır. Antik Yunan kaynaklı hikâyeler zaman içerisinde evrensel nitelik kazanıp insanlığın ortak değerlerinden olmuştur. Bu durumun gelişmesinde en başta Doğu ve Batı toplumlarının, hikâyelerde temas edilen ortak değerleri benimseyip öne çıkarmaları gelir. İ. Çetin Derdiyok "*Sadi'nin Bostan'ı ve Ezop Masalları'nda Ortak Temalar*" isimli makalesinde her iki kaynakta geçen ve sadakat, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, kibir, cimrilik, zorbalık, fitne vb. gibi çeşitli temaları işleyen birbirine benzer hikâyeleri kaydetmiş, bu hikâyelerin hangileri olduğunu ve birbirine benzer yanlarını sıralamıştır³.

Bir hikâye örneğinin ilk olarak nerede ortaya çıktığının tespit edilmesinin zorluğunu ifade eden Sakaoğlu "*Mesnevi'den evvel Pançatantra ve Kelile ve Dimne'de gördüğümüz bir hikâye daha sonra Mevlâna ve La Fontaine'de de görülebilmektedir.*" diyerek birbiriyle bağlantısız gözükken kaynaklardaki hikâyelerin benzerliğine dikkat çeker (Sakaoğlu 1986: 105). Bu benzerlikler tesadüfi olabileceği gibi böyle bir geçişkenlik, farklı kişilerce farklı zamanlarda hikâyelerin kişiden kişiye, toplumdaki topluma aktarılması yoluyla da mümkün olabilmektedir. Mevlânâ'da görülen "Boyacının Küpüne Düşen Çakalın Tâvusluk Davasına Girişmesi" ve "Farenin Kurbağa ile Arkadaş Olması" hikâyelerinin *Ezop Masalları*'nda yer aldığını Gölpınarlı, Nicholson'dan aktarmıştır (Gölpınarlı 2017b: 78).

Sâ'dî ve Mevlânâ'nın hayvanlar üzerinden anlattıkları hikâyelerde hayvan türlerinin insanların bakış açısından edindikleri çeşitli imajları sergiledikleri görülmektedir. Aslan, tilki, karga, kurt, papağan, deve vb. hayvanlar kendi-

³ bkz. (Derdiyok 2003: 1-14).

lerine yakıştırılan özelliklerle birer kişilik kazanırlar ve bu şekilde birer hikâye kişisi olarak anılırlar. İki müellifin de amacı hayvanlara verdikleri bu karakter özellikleri ile alegorik hikâyeler anlatıp insanlara ibret olacak davranışları sezdirmektir.

3.1.2. Attâr Etkisi

Attâr etkisi bahsinde öncelikle hem Sa'dî'de hem de Mevlânâ'da şiirde hikâye anlatma (tahkiye) yönteminin ortak bir Attâr etkisi olduğunu söyleyebiliriz. (Zavotçu 2009: 49). İki müellifi de etkileyen Feridüddin-i Attâr'ın eserlerinde hikâyelerin çoğunlukla bu yolla anlatıldığı görülecektir. Şiirde hikâye anlatma yöntemi, bir olay ya da durum aktarımı yaparken ritim duygusuna da seslenerek anlatımı daha etkileyici bir hâle getirme yoludur.

Attâr'dan gelen etkiler Mevlânâ üzerinde yoğun olarak görülür. Attâr'ın hikâyelerinin bir kısmını eski sûfilere ait olanlar oluşturur. Bir diğer kısım ise halk hikâyeleridir. İki müellif de hem bu hikâyelere hem de kendi zamanlarına dek anlatılagelmiş halk hikâyelerine yer vermiştir. Attâr'ın bir diğer özelliği de dilde gözüktür. Attâr halk diliyle ve halka konuşur, bu bakımdan da Sa'dî'den ziyade Mevlânâ'yı etkilemiştir (Gölpınarlı 1947: 4-5). Mevlânâ'nın "Fare ile Kurbağa Hikâyesi" ile Attâr'ın *Bülbülname*'sinde geçen "Çöl ve Vilâyet Faresinin Hikâyesi" içerik ve sonuç bakımından benzerlikler göstermektedir. Bununla birlikte *Mesnevî*'nin meşhur ney hikâyesinde de Attâr etkisinden söz edilebilir. *Mantuku't-tayr*'daki "Neyzen ve Kuyu" hikâyeleri bu ilişkiyi düşündürmektedir (Zavotçu 2018: 179-181). Bunlardan başka *Mesnevî*'nin ilk cildinde geçen "Azrail'in Birisine Bakması" hikâyesi Attâr'ın *İlahînâme*'sinde bulunmaktadır. Yine ilk ciltteki "Tutsağı Olan Papağanın Ticâret Amacıyla Gitmesi Sırasında Hindistan Papağanlarına Haber Gönderdiği Tâcirin Hikâyesi" Attâr'dan (*Esrâr-nâme*) alınma bir hikâyedir. *Mesnevî*'nin ikinci cildinde 141-150 ve 457-475. beyitler arasında geçen Hz. İsa ile ilgili anlatı ve yine ikinci cildin 1510.-1535. beyitleri arasında anlatılan Köle Lokman ile ilgili hikâyeler sırasıyla *İlahînâme* ve *Mantuku't-tayr*'dan alınmıştır. *Mesnevî*'nin ikinci cildindeki "Padişahın Doğanı Kocakarının Evinde Bulması" hikâyesi *Esrâr-nâme*'de geçer. Dördüncü ciltteki "Güzel Koku Satanların Çarşısında Bayılan Debbâğın Hikâyesi" de yine *Esrâr-nâme*'de geçer fakat hikâye kişisi debbâğ (derici) yerine çöpçüdür. Mevlânâ'daki Attâr etkisini görmek adına yukarıda sıraladığımız hikâyeler yeterlidir sanıyoruz ancak Mevlânâ'da bunlardan başka da Attâr'dan gelen hikâyeler

mevcuttur. Ayrıca hikâye aktarımının dışında Mevlânâ'nın nefsin doymazlığını anlatmada kullandığı “öküz” metaforunu da Attâr'dan aldığı görülmektedir (Saylan 2017: 145-146). Bunların yanı sıra ilk ciltte Mevlânâ, Attâr'ın “*Sen nefis sâhibisin a gâfil, toprak içinde kan ye; fakat gönül sahibi, zehir bile yese o zehir bal kesilir*” (Gölpınarlı 2017a: 181) beytini şerh etmiştir.

Mantuku't-tayr'da geçen bir hikâye ile *Gülistân*'daki bir hikâye bazı açılardan birbirlerine benzemesine karşın Sa'dî'deki hikâyenin kesin olarak Attâr'dan geldiğini söylemek zordur. İki hikâyede rüya motifi, hikâye kişinin ortak olması ve saltanatın geçici olduğu mesajının verilmesi gibi benzerlikler olmakla birlikte olay örgüsünde bir fark söz konusudur. Attâr'da bir kişi rüyasında Sultan Mahmut ile konuşur. Sultan Mahmut padişahlığının hayâlden ibaret olduğunu, kabirde âciz bulunduğunu, kendisinden hesap sorulduğunu ve saltanatın ancak Allah'ın bulunduğunu söyler (Keçeci 1998: 87-88). Sa'dî'nin anlattığı hikâyede Horasan padişahlarından biri Sultan Mahmut'u rüyasında görür. Bedeni toprak olmuş fakat kabrinde gözleri yuvalarında dönmekte ve bakmaktadır. Rüya bir derviş tarafından “gözleri hala bakıyor çünkü mülkü başkalarının eline geçmiştir.” şeklinde yorumlanır ve dünyadaki nice adlı sanlı kişilerin toprak olduğu, dolayısıyla saltanatının geçici olduğu anlatılır (Karaismailoğlu 2002: 24).

Kafatası bir sırığa nazarlık olarak asılan eşeğin hikâyesi *Esrârname*'de ve *Bostân*'da aynı şekilde anlatılır. Bu hikâye muhtemelen bir halk hikâyesi olup Attâr tarafından aktarılmış bir öyküdür. Yukarıdaki örneklerin dışında Leyla ile Mecnun hikâyelerinde işlenen ve Attâr'ın da *Musibetname*'de yer verdiği “Halife'nin / Arap padişahının Leyla'yı Görmesi” hikâyesi hem Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde hem Sa'dî'nin *Gülistân*'ında ortak bir hikâye olarak görülür. Mevlânâ'nın anlatımında Leyla, halifenin kendisini yeterince güzel bulmayışı üzerine “*Sus, sen Mecnûn değilsin ki.*” (Gölpınarlı 2017a: 71) derken Sa'dî'de Mecnun, Arap padişahının Leyla'yı güzel bulmadığını fark edip “*Onu görme sırrının senin tarafından anlaşılması için, Mecnun'un göz penceresinden Leyla'nın güzelliğine bakmak gerekir.*” (Karaismailoğlu 2002: 127) demektedir. Bunların dışında özellikle *Mesnevî*'de Mevlânâ tarafından tekrarlanmış olan velilere dair çok sayıda hikâyelerin kaynağı olarak *Tezkiretü'l-Evliyâ*'yı görebiliriz.

Attâr etkisinin Mevlânâ'da Sa'dî'den daha fazla ve görünür olduğunu belirtmek gerekir. Sa'dî'nin Attâr'a benzeyen yanlarından biri hikâyelerinin so-

nunda okuyucusuna nasihatlerini veriş tarzındadır. Nasihat veren eserlerin çoğunda benzerlikler olduğu mâlumdur. Ancak Sa‘dî’nin nasihatleri ile Attâr’ın *Pendnâme*’sindeki nasihatler söyleyiş olarak da çarpıcı biçimde benzerlikler gösterir:

Sa‘dî: “*Giden geri gelmez. Bari geride kalan beş gününü olsun ganimet say; kıymetini bil.*” (Bilge 1980: 273); Attâr: “Ömrün her nefesini ganimet bil, çünkü gittikten sonra bir daha geri dönmez.” (Gençosman 1993: 32).

Sa‘dî: “*Yalnız yemek, içmekle meşgul olmak hayvanlar yoludur. Bu yola akılsızlar giderler.*” (Bilge 1980: 211); Attâr: “*Uyku ve yemek hayvanların âdetinden başka bir şey değildir.*” (Gençosman 1993: 14)

Sa‘dî: “*Padişahlar, hazineyi askere sarfetmiyelim, yazıktır, derlerse, askerler de: “Beyhude kılıca el atmayalım, bu uğurda hayatımızı feda etmiyelim, yazıktır.” derler.*” (Bilge 1980: 86); Attâr: “*Sultan bir leşkere kerem ve ihsanda bulunursa uğrunda yüzlerce insan can ve başlarını feda ederler.*” (Gençosman 1993: 10).

3.1.3. Kişi Kadrosu ve Tarihsel Kişilikler

Mevlânâ ve Sa‘dî’nin çeşitli coğrafyalara ait kültür kaynaklarından yararlanma bakımından benzeştiklerine değinmiştik. İki müellifin hikâyelerinde çeşitli kaynaklarda ismi geçen kişilerin, hikâyelerin geçtiği coğrafyaya bağlı olarak kişi kadrosuna dahil oldukları görülmektedir. Örneğin *Kur’an-ı Kerim* kaynaklı birçok anlatı ele aldığımız eserlerde ortak olarak yer alır. Sa‘dî’de bunlara örnek olarak İsa, Nuh, İbrahim, Yusuf, Süleyman, Hızır ve Musa peygamberlerin kıssaları verilebilir. Mevlânâ’da eserinin hacim bakımından daha büyük olmasının da etkisiyle bu peygamberlerle birlikte başka peygamberlerin de kıssaları görülebilecektir (Salih, Yahya, Üzeyir vd.).

İki müellifin eserlerindeki Mısır coğrafyasına dair hikâyelerin önemli bir kısmı da *Kur’an-ı Kerim* kaynaklıdır. Bu hikâyelerdeki kişi kadrosu Hz. Musa, Hz. Yusuf, Züleyha ve Firavun’dur. Kimi zaman bu isimler bir hikâye içerisine dahil olmasalar bile hatırlatmalarla birtakım durumları izah etmek için zikredilir. Bunlara ek olarak Mısır kökenli hikâyelerde Zünnûn-ı Mısri’nin de sıkça görünür olduğunu belirtmeliyiz.

Gülistân ve *Mesnevî*’de Zünnûn-ı Mısri ile ilgili farklı anlatılar vardır. *Mesnevî*’deki anlatıda Zünnûn tımarhaneye düşmüş ve arkadaşları oraya onu

ziyarete gelmiştir.⁴ Bu sırada Zünnûn eline ne geçirirse üzerlerine atmaya başlar sonra da kaçışan dostlarına bakarak onların gerçek dost olmadıklarını, sevene, sevgilinin yarasının ağır gelmeyeceğini söyler (Gölpınarlı 2017a: 496-497). Sa'dî'de ise gece gündüz padişahın hizmeti ile meşgul olan bir vezir yine de padişahın kendisine darılmasından korktuğunu söyler. Zünnûn da ağlayarak *“Ben aziz ve yüce Allah'a senin sultana yaptığın gibi kulluk etseydim, doğru davranışlılardan olurum”* der (Karaismailoğlu 2002: 50). *Bostân*'da Zünnûn, alçakgönüllülüğü ile ilgili bir anlatı ile eserin alçakgönüllülük konusunun işlendiği dördüncü bâbının sonunda anılmıştır. Yine *Bostân*'da Mısır coğrafyasında geçen sükût etmenin faziletlerine dair bir hikâyeye mevcuttur.

Mevlânâ'dan farklı olarak Sa'dî'de Abbasî halifesi Harun'ı-reşid ve onun ahmak kölesi Hasîb'e (Huseyb) dair Mısır coğrafyasında geçen kısa bir hikâyeye de yer alır. Bu hikâyeye şöyledir:

“Harun Reşid'in Mısır ülkesi padişahlığı kesinleşince şöyle dedi: “Mısır saltanatının gururuyla, ilahlık iddia eden o asinin aksine, bu ülkeyi kölelerimden en aşağısına bağışlayacağım.” Hasîb adlı son derece cahil siyah bir kölesi vardı. Mısır ülkesini ona verdi. Akli ve bilgisi şu kadardı: Mısır çiftçilerinden bir grup “Pamuk ekmiştik, zamansız yağmur yağdı, telef oldu” diye ona şikâyette bulundular. O “Pamuk ekmeliydiniz” dedi.” (Karaismailoğlu 2002: 54).

Yukarıdaki kaynaklardan gelen tüm hikâyeler ile birlikte İslam öncesi Arap toplumundan Hatem-i Tayy, İslam sonrası dönemden Hulefâ-yı Râşidîn, Cüneyd-i Bağdadî, Anadolu'da (Bergama) yaşamış ve edebiyatta hikmet, akıl ve tabiplik sembolü olarak karşımıza çıkan Romalı ünlü filozof ve hekim Câlînûs (Claude Galen) gibi şahıslara iki müellif de hikâyelerinde yer vermiştir.

3.1.4. Müzik ve Sema'

Mevlânâ ve Sa'dî gibi iki önemli edibin örtüştüğü bir diğer nokta da müzik ve sema' konusuna yaklaşımlarıdır. Mevlânâ'nın hem eserinde hem de yaşamında önemli bir yer teşkil ettiğini bildiğimiz müzik ve sema' konusundaki düşünceleri ile Sa'dî'nin *Bostân*'daki görüşleri paralellik arz eder:

“Kardeş, bana; Sema' (musiki) nedir? diye soracak olursan, dinleyen kimdir, ne kabiliyettedir? Anlamadıkça bir şey söylemeyeceğim. Musikiyi ruh ve maneviyatı ile dinler, yani ruhu mâna burçlarından uçarsa, melekler dahi

⁴ İlâhînâme'de aynı anlatı, Şiblî'ye ait bir hikâyeye olarak anlatılmaktadır. bkz. (Attâr 1947)

onun yüksekliği âlemine varamazlar. Eğer bu dinleyen eğlence, oyun, maskaralık adamı ise sema' ile onun ruhunda oturmuş olan şeytan kuvvet bulur. Hayvan gibi şehvetine tapan kimse sema' eri olamaz, ona sema' haramdır. Güzel sesle uyuyan adam uyanır; kör kandil sarhoş uyanamaz. Seher yeli gülleri açar, fakat odunu açamaz. Onu ancak balta açar. Cihan, güzel ses, güzel saz, sarhoşluk, aşk ile doludur. Fakat kör olanlar aynada ne görebilir? Görmez misin, develer güzel sesli kervancıların mavallariyle aşka, şevka, raksa gelirler. Güzel ses ile develer neş'elendiği hâlde insan neş'elenemezse o insan değil eşektir." (Bilge 1980: 153).

Bu sözlerin ardından Sa'dî ney, neyzenlik ve neyin sesinin yakıcılığı hakkında bir de hikâye anlatır: "Şeker dudaklı bir civan ney öğreniyor, gönülleri ney gibi dağılıyordu. Babası çok kere ona bağırmış, çağırılmış, ona betelmiş, neyini ateşe atmıştı. Fakat faydası olmuyor, çocuk neyzenlikte devam ediyordu. Bir gece çocuk ney üflerken babası dinledi. Neyin sesi adamcağıza dokundu. Aşka, şevka geldi, içi karmakarışık oldu, kendinden geçti, içine hararet düştü, terlemeğe başladı: Kaçtır ben neyi ateşte yakıyordum, bu defa ney beni ateşte yaktı dedi. Aşıkların gönüllerine varidatı ilahiyeden bir kapı açılır. Onun zevkiyle ellerini kainattan silkeler, kainatı terk ettiklerini ellerinin vaziyetiyle anlatırlar." (Bilge 1980: 154).

3.1.5. Kıssadan Hisse Geleneği ve Hikâyelerin Olay Örgüleri

Sa'dî'nin ve Mevlânâ'nın birçok hikâyesi "kıssadan çıkarılacak hisse" açısından benzeşmektedir. İki müellifin eserleri aracılığıyla öğretici olma ve yol gösterme amacı taşımaları birçok hikâyede benzer değerleri öne çıkarmalarına sebep olmuştur. Hikâyelerde genel olarak ahlâk, dış görünüşün aldatıcı olabileceği, nefis, tamah, hırs, kanaat etmeme, bilgi ve imanın faziletleri, cömertlik, hakikî ve mecazî aşk, terbiye ve suskunluğun faydaları gibi konulara değinildiğini söylemek mümkündür. Aşağıda inceleyeceğimiz birkaç hikâyenin olay örgüsü, kişi kadrosu ve araç gereç gibi bakımlardan küçük farklarla ayrılrsa da verilen mesajlar açısından büyük ölçüde örtüştüğü görülecektir.

Mevlânâ'nın Kaza Geline Aydın Gözlerin Bağlandığını Anlatan Hüd-hüd ve Süleymân'ın Hikâyesi ile Sa'dî'nin Akbaba ile Çaylak hikâyesi verilerek istenen genel mesaj, olay örgüsü gibi açılardan birbiri ile büyük ölçüde örtüşmektedir. İki öyküde de "kaderden kaçış olmadığı, gözün ne kadar keskin olursa olsun kaza tuzağını fark edemeyeceği" iletisi aktarılmıştır. *Mesnevî*'deki

hikâyede Hz. Süleyman'ın huzurunda hünerlerini söyleyen Hüdühüd, gözünün keskinliğinden dem vururken aynı meclisteki karga, Hüdühüd'ün dile getirdiği ölçüde keskin gözleri olmasına rağmen neden tuzağa düştüğünü sorgular ve Hüdühüd'ü yalancılıkla itham eder. Bunun üzerine Hüdühüd, Hz. Süleyman'a asla yalan söylemediğini, bu durum kaderin hükmü olduğu için hiçbir şey yapılamayacağını anlatır. Sa'dî'nin öyküsünde ise Çaylak kuşu, uzağı görmedeki hüneriyle övünen Akbaba'ya ovanın etrafında ne gördüğünü sorar. Akbaba bir günlük yol tutan mesafeden bir buğday tanesini gördüğünü söyleyince ovaya giderler ve buğday tanesinin yanına vardıkları sırada Akbaba bir tuzak ipine yakalanır. Çaylak, Akbaba'nın uzun mesafeden buğday tanesini görmesine rağmen tuzağı fark edemeyişine şaşırılmışken Akbaba kaderden kaçılmayacağını, ecelinin geldiğini söyler.

Mesnevî'nin beşinci cildindeki Korkudan Adamın Kendini Eve Atması hikâyesi ve *Gülistân*'daki tilki hikâyeleri birbirleriyle yakın olay örgülerine sahiptir. *Gülistân*'daki hikâye şöyledir:

“Tilkiyi kendinden geçmiş düşe kalka kaçarken gördüler. Birisi “Ona korkmaya sebep olan ne afet var?” Cevap verdi: “Deveyi ücretsiz tuttuklarını duydum.” Kişi “Ey akılsız! Devenin seninle ne münasebeti vardır, senin de ona ne benzerliğin” dedi. Cevap verdi: “Sus. Eğer kıskançlar art niyetle “Devedir” derler ve yakalanırsam, beni kurtarmak için kimin tasası olur, benim hâlimi soruşturur?” (Karaismailoğlu 2002: 38). *Mesnevî*'deki hikâyede ise bir adam korku ile titreyerek kendisini bir eve atar. Ev sahibi “Hayrola, ne oldu?” diye sorar. Adam, “Dışarıda eşekleri tutuyorlar.” der. Ev sahibi “A mübârek, eşek değilsin ya, ne korkuyorsun?” deyince “Eşek tutmaya öylesine girişmişler, işe öyle sarılmışlar ki, korkarım beni de eşek sanırlar da tutarlar” cevabını verir (Gölpınarlı 2017c: 228). Birbirine çok benzer bu iki hikâye dışında yine *Mesnevî*'nin üçüncü cildindeki İsa'nın Ahmaklardan Dağ Tepesine Kaçması hikâyesi de yukarıdaki örnekleri andırır. Görüldüğü üzere hikâyelerde atılan iftiradan sakınmak gerektiği anlatılmak istenmiş, benzer olay örgüleri farklı anlatı kişilerle oluşturulmuştur.

Mesnevî'nin beşinci cildindeki Sesi Çirkin Bir Müezzinin Kâfirler Diyarında Ezan Okuması hikâyesi ile *Gülistân*'da verilmek istenen ileti bakımından büyük benzerlik gösteren iki hikâye vardır. Ayrıca bu hikâyelerde mizâhî bir yan da gözükür. *Mesnevî*'deki hikâyede kâfirler memleketinde ezan okuyan kötü

sesli müezzin dine yarardan çok zarar verdiği konusundaki bütün uyarılara rağmen söz dinlemeyip ezan okumayı sürdürür. Sonunda kâfirlerden biri gelerek “*Pek güzel, pek yüce bir kızım var; Müslüman olmak istiyordu. Bunca kâfir ona öğüt verdi; bir türlü başından bu sevdâ gitmedi. (...) Kızım, bu çirkin ses de nedir dedi, ne de kötü ses, öldürdü beni. (...) Kızkardeşi bu ses dedi, ezan sesidir; Müslümanların âdetleridir; inananları böyle çağırırlar. (...) beti benzi sarardı; gönlü Müslümanlıktan soğudu. Ben de işkenceden, azaptan kurtuldum. (...) Mal mülk sahibi olsaydım, param pulum bulunsaydı ağzını altınla doldururdum*” (Gölpınarlı 2017c: 296-297) der.

Gülistân'daki peşpeşe gelen iki hikâyeden ilkinde bir kişi, ezanı kötü okuyan müezzine başka bir yere gitmesi için on dinar teklif eder. Müezzin parayı alır ve gider. Aradan belli bir zaman geçtikten sonra efendi ile müezzin karşılaşır. Müezzin, gittiği yerde bu kez yirmi dinar önerildiğini fakat kabul etmeyip başka yere gitmediğini söyler. Efendi ise “*Alma sakın, çünkü elliye razı olurlar.*” (Karaismailoğlu 2002: 112) der. İkinci hikâyede de kötü sesle Kur'an okuyan bir adamın yanına varan bir kişi çirkin sesli adama “*Aylığın ne kadardır?*” diye sorar. Çirkin sesli adam “*Hiç. Allah rızası için okuyorum.*” cevabını verir. Bunun üzerine o adam “*Allah rızası için okuma. Sen bu şekilde Kur'an okursan, Müslümanlığın parlaklığını yok edersin.*” der (Karaismailoğlu 2002: 112).

3.1.6. Söyleyiş Özellikleri

Sa'dî ve Mevlânâ'da söyleyiş özellikleri ve kullandıkları benzetmeler bakımından da klâsik edebî geleneğin etkisiyle benzerlikler görülür. Bu metinler arasındaki söz ve anlam bağlamındaki benzerliklerden biri “kadın” sözcüğünün bir kullanımı ile ilgilidir. *Gülistân* tercümesinde Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, “*Kadınlara danışmak, yersiz ve bozguncu kişilere cömertlik, günahdır.*” (Karaismailoğlu 2002: 169) cümlesine verdiği dipnotta buna işaret etmiş ve “*Geleneksel düşüncede “kadın” kelimesi bu tür yerlerde “nefis” karşılığında kullanılmaktadır. Mesela; müellif Sa'dî'nin çağdaşı Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde bunun birçok örneği bulunmaktadır.*” (Karaismailoğlu 2002: 169) demiştir. Buna örnek olarak *Mesnevî*'de “*Kadınlara danışın, sonra da ne dedilerse aksini yapın. Gerçekten de onlara asi olmayanlar helâk oldu.*” (Gölpınarlı 2017a: 273); “*Erkek, Zâloğlu Rüstem olsa, yiğitlikte Hamza'yı geçse, gene de kendi kadınının tutsağıdır.*” (Gölpınarlı 2017a: 243); “*Nefsini kadın tanı, kadından da beter tanı; çünkü kadın parça-buçuktur; nefisse tamam şerdir.*” (Gölpınarlı

2017a: 562); “*A yolcu, yolcuyla danış; fakat kadının vereceği akıl, ayağını topal eder.*” (Gölpınarlı 2017b: 525) beyitlerini buluyoruz. Beyitlerde kadın sözcüğü ile nefsin doğrudan ilişkilendirildiği görülmektedir.

Asıl yiğitliğin, kahramanlığın nefisle mücadele etmek olduğu birçok defa hem Sa‘dî hem Mevlânâ tarafından vurgulanır. Bu durum nefisle mücadelenin “büyük savaş” olarak düşünülmesinden ileri gelen bir şeydir: “*Güçlülük lafını, yiğitlik iddiasını bırak. Alçak nefisine karşı acizsin; ne erkeksin, ne kadınsın.*” (Karaismailoğlu 2002: 80); “*Şunu bil ki safları yaran arslanla savaşmak kolaydır; arslan odur ki nefisini alt eder.*” (Gölpınarlı 2017a: 152).

Sahtekârlığın, düzenbazlığın, doğru davranmamanın ifadesi olarak Farsça “buğday gösterip arpa satmak” deyimini iki müellif tarafından da kullanılır. Mevlânâ “*Vefa göstermede, seviyorum demede, coşup köpürmede... Hey gidi buğday gösterip arpa satan hey.*” (Gölpınarlı 2017c: 177) derken Sa‘dî aynı deyimini bir hikâye içinde kurgulayıp *Bostân*’da bir kadının kocasına “*Ekmeği bir daha bu mahallenin bakkalından alma. Buğday ekmeği satanlardan al, bu adamcağız buğday gösterip arpa satıyor (bizi aldatıyor).*” (Bilge 1980: 101) deyişle hem gerçek hem deyim anlamıyla kullanmıştır.

Kârun’un her gittiği yere beraberinde götürdüğü, sonunda ise yere batarak yok olan görkemli hazinesi yürüyen hazine, yürüyen define anlamında “genc-i revân” diye anılır. Mevlânâ “*Büyüklerin söz verişleri, yürüyüp duran bir definedir, ehil olmayanların söz verişleri ise akıp giden bir zahmettir, bir eziyettir.*” (Gölpınarlı 2017a: 33), “*Bu kanâat, yürüyüp giden bir definedir ancak; sense yürüyüp giden gamsın, zahmetsin; boşuna laf etme.*” (Gölpınarlı 2017a: 237) beyitleri ile bu büyük serveti hatırlatarak büyüklerden alınan öğütlerin ve kanatın değerinin fazlalığını ifade ederken *Bostân*’da geçen “*Karun kadar hâzinen olsa bile evlâdına, sanat, hüner öğret. Çünkü ne bilirsin ki, zamanın dönüşü onu diyar diyar gezdirir.*” (Bilge 1980: 244) sözleri ile yürüyen defineye atıfta bulunularak sanat öğrenmenin kıymeti ifade edilmektedir.

Semerkant şehrinin ismi anıldığında iki müellifin de aynı söz oyununa başvurduğu görülür. “*Semerkant adı, şehrin nisbet edildiği şahsın ismi Semer ile Soğdca’da “şehir” veya “yerleşim birimi” anlamındaki kent / kant kelimesinden meydana gelir.*” (Aydınlı 2009: 481). Kand sözcüğünün Farsça’da şeker anlamına gelmesi dolayısıyla şehrin ismi anıldığında hem Mevlânâ hem de Sa‘dî bu çağrışımdan faydalanmışlardır: “*Bir âşıkın Semerkand’de bir sevdiği*

vardı. Söylerken ağzından söz yerine şeker akardı.” (Bilge 1980: 138). “Hekim şeker gibi **Semerkan**’ı soruncaya kadar nabzı biteviye nasıl atıyorsa öyle atmadaydı.” (Gölpınarlı 2017a: 33).

Düşman olamayacak kadar küçük görülen rakibin ya da aralarında mukayese edilemeyecek kadar düzey farkı olan iki kişinin sembolize edilmişinde güneş-yarasa ilişkisi kurulur. Bu benzetme basmakalıp bir benzetmedir. Hem bu dönemde hem de sonraları çeşitli şairlerce tekrar edilmiştir. Sa’dî “Güneş kaynağının dünyayı aydınlatan ışığı, yarasanın gözünde çirkindir.” (Karaismailoğlu 2002: 107) der. *Gülistân*’da geçen ve Sa’dî’nin meşhur vecizelerinden olan “Yarasa, güneşe kavuşmayı istemezse güneş çarşısının canlılığı eksilmez.” (Karaismailoğlu 2002: 119) sözü de aynı ifadeyi yansıtır. Mevlânâ’da söz konusu durumu aynı şekilde ifade eder. “Yarasacık, güneşe düşman değildir. O, perde ardında kalmıştır; kendisinin düşmanı olmuştur. Güneşin parıltısı öldürür onu; güneş, hiç onun eziyetini çeker mi? Düşman, ona derler ki ondan bir azab, bir zahmet gelsin. Güneş ışığıyla taşın lâ’l olmasına engel olsun. (...) Sen bak da gör, kim ziyan eder; bu iş yüzünden, sonunda kimin yıldızı kararır?” (Gölpınarlı 2017a: 448).

Mevlânâ ilk ciltteki Padişahın Hasta Halayığa Aşık Olması hikâyesinde çirkinleşen, güzelliği giden kuyumcuyla anlattığı kısmında tavus kuşu benzetmesini kullanır: “(...) Tavuskuşunun da düşmanı ayaklarıdır. Nice padişahlar vardır ki gücü kuvveti öldürmüştür onu.” (Gölpınarlı 2017a: 35). Bu da, klâsik edebiyât kültüründe harcâlem bir benzetme olup mükemmel görünse de her şeyin bir kusuru olduğu temeline dayanır. Bu kuş halk arasındaki inanışa göre cennet bekçisi iken Hz. Adem’in Şeytan tarafından kandırılmasından sonra cezalandırılmıştır. Bu nedenle bütün olarak her ne kadar güzelliği ve süsü temsil etse de kendi kendisine her defasında ayaklarının eski güzel hâlini hatırlayıp ah edermiş. Benzer şekilde Sa’dî’de buna değinir: “Halk, tavus kuşunu mevcut süs ve güzelliğiyle överler, o ise çirkin ayağından dolayı mahcup.” (Karaismailoğlu 2002: 61).

Klâsik ifade geleneğinin etkisiyle aşağıdaki örnekler de hikâyelerin çeşitli yerlerinde anlatılan konuya uygun düştükçe iki müellif tarafından da tekrarlanır:

Sa’dî: “Güzel huylunun elinden Ebucehil karpuzu yesen, ekşi suratlının elinden tatlı yemekten daha iyidir.” (Karaismailoğlu 2002: 89); Mevlânâ: “Ebucehil karpuzu sevgili sununca hurma kesilir... Ev, evde oturan güzel yüzünden

ovaya döner.” (Gölpınarlı 2017b: 40).

Sa’dî: “*Fıstık gibi bütün iç gördüğüm kişi, soğan gibi kabuk üstüne kabuktu.*” (Karaismaioğlu 2002: 65); Mevlânâ: “*Geçici işlere dalanların çabasını bir kazsan, görürsün ki soğan gibi kat kattır.*” (Gölpınarlı 2017a: 61).

Mevlânâ ve Sa’dî arasındaki söyleyiş paralellikleri sadece konu ettiğimiz eserlerle de sınırlı değildir. Örneğin Mevlânâ’ya atfedilen *Bülbülname* adlı küçük mesnevide geçen

Her ki û bed kerd ân hod resed

Nikuî-râ nîk bed-râ bed resed

(Kim kötülük yaparsa o kendisine ulaşır. İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır.) beyti ile Sa’dî’nin *Gülistân*’ında geçen şu beyit hem anlam açısından hem de lafzen oldukça benzemektedir:

Her ki koned be-hod koned

Ger nîk ü ger bed koned

(Kim iyilik ederse nefesine eder, kim kötülük ederse nefesine kötülük eder.) (Zavotçu 2009: 52).

3.2. Farklılıklar

3.2.1. Eserlerin Te’lif Sebepleri

İki müellifin de eserleri geleneğe uygun olarak besmele, dîbâce, Allah’a hamdüsena, peygambere övgü gibi kısımları içerir. Ancak önsöz kısmında Sa’dî eserlerini sunduğu Sa’d bin Zengî’nin vasıflarını sıraladıktan sonra kitabın yazılış sebebinden bahseder. *Bostân*’da “*Dünyanın birçok yerini gezip Şîrâz’a geri dönerken yanında bir hediye getirmek istediğini*” söyleyerek eserini yazma sebebini ifade etmiştir. *Gülistân*’da ise sebep-i telif “*Geçip giden ömrü düşünüp kalıcı bir eser bırakmak*”tır. Bu ifadelerle bakılarak Sa’dî’nin eserlerinin gelecekte sık karşılaşılan te’lif sebeplerinin olduğu ve eserlerin bir hükümdara arz edildiği görülüyor. Mevlânâ ise eserini herhangi bir devlet adamına ya da başka bir hâmîye ithaf etmemiştir. *Mesnevî*’nin çeşitli kısımlarında ve özellikle ciltlerin dîbâcelerinde Hüsametdin Çelebi’nin eserin yazılışına vesile olduğu vurgulanır. *Mesnevî*’yi Mevlânâ’nın çevresinde tanınan ve sayılan bir bilgin olması bakımından yakınındaki insanlara ve vaazlarıyla, dersleriyle çevresinde oluşan kalabalığa ahlâk ve edep ile ilgili bir sesleniş olarak görebiliriz. Öte yandan

Mevlânâ'nın eserini Şems-i Tebrîzî ile tanışıp görüşmesinden sonra yazdığını da unutmamak gerekir. Mevlânâ eserinde Şems'in kayboluşunu Hz. Yusuf'un Mısır'a gidişine benzetmiştir. Kısacası Şems-i Tebrîzî'yi de bir te'lif sebebi olarak görmek mümkünse de klâsik eserlerin sebab-i te'lif mantığının Mesnevî'de bulunmadığını ifade etmeliyiz.

3.2.2. Biyografik Özellikler Taşıyan Hikâyeler

Mevlânâ'nın hikâyelerinin çoğu, çeşitli kaynaklardan nakledilen ya da kendi okumaları, araştırmaları sonucu öğrendiği İslâmî edebiyat geleneğini oluşturan bilgilerden kaynaklanır. Mevlânâ bir kısım hikâyelerini konu bakımından *Kur'an-ı Kerîm* ve dinî bilgiler aktaran çeşitli kitaplardan almış olmakla birlikte bazı hikâyelerini oluştururken de çeşitli coğrafyalardan gelen kültür kaynaklarından yararlanmışır. İncelendiği takdirde görüleceği üzere Mevlânâ'nın kendi yaşamından gelen, yani biyografik özellikler gösteren hikâyelere eserinin hacmi nisbetinde neredeyse hiç yer vermediğini söyleyebiliriz. Sa'dî ise, kendi yaşamından gelen ya da çevresinden duyduğu hikâyelere çokça yer vermiş, *Gülîstân*'ın sonunda da önceki şairlerin şiirlerinden ödünç olmak üzere herhangi bir alıntı yapılmadığını ifade etmiştir (Karaismailoğlu 2002: 185). Fakat onun da birçok anlatısında yukarıda Mevlânâ için ifade ettiğimiz türden kaynaklardan beslendiği görülmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz farklılığa örnek olarak iki müellifin eserlerinde Horasan-Özbekistan coğrafyasında geçen hikâyeleri verebiliriz. Bu coğrafyaya dair anlatılar Mevlânâ'da ağırlıklı olarak tasavvuf düşüncesinin etkili isimlerine, velilere dâir anlatıları ihtiva eder. Söz konusu coğrafya bu bakımdan gerçekten oldukça bereketli bir yerdir. İbrahim Edhem ve Bâyezîd-i Bistâmî ile ilgili hikâyeler bunlara örnek verilebilir. Sa'dî'de de tasavvufî kişilere dair anlatılar mevcuttur ancak Merv, Nişabur, Faryab, Buhara, Semerkant gibi şehirlerdeki seyahat anıları yahut konusu bu kentlerde geçip kendisine nakledilmiş velilere dair anlatıların dışına çıkan çok çeşitli hikâyeler de vardır.

Mesnevî'nin dördüncü cildinde Bâyezîd-i Bistâmî'nin Ebu'l-Hasan-ı Hara-kânî'nin doğuşunu müjdelemesine dâir anlatıya 1802.-1833. ve 1925.-1934. beyitler arasında iki kez değinilmiştir. Bu anlatı Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında da geçer⁵. Bâyezîd ile ilgili *Mesnevî*'de ikinci ciltte yer alan (2220.-2228. beyitler) ve yine *Tezkiretü'l-Evliyâ*'daki "Bâyezîd'e, Ka'be Benim Diyen Şeyh"

⁵ bkz. (Attâr 1984)

hikâyesi de çokça bilinen bir anlatıdır. Mevlânâ hikâyelerin yanı sıra telmihler ve benzetmelerle de özellikle Bâyezîd-i Bistâmî'yi hemen hemen her ciltte anmıştır. *Bostân*'da ise Bâyezîd-i Bistâmî ile ilgili onun alçakgönüllülüğüne vurgu yapan bir hikâye mevcutken *Gülistân*'da Bâyezîd'in ismi geçmez. Mevlânâ'da yine İbrahim Edhem ile ilgili anlatılar da mevcutken Sa'dî bu hikâyelere yer vermemiştir. *Mesnevî*'de Horasan Amîdi olarak ismi geçen Selçuklu vezirlerinden Muhammed b. Mansûr-ı Nesevî (ö. 1197) tasavvufî kişiler haricinde bölgede yaşadığı bilinen ve hikâyelerde adı geçen bir şahıstır. Aynı coğrafyada hüküm sürmüş bir hükümdar olan Sultan Mahmud ve onun sevgili kölesi Eyaz (Ayaz) ile ilgili hikâyeler iki müellif tarafından işlenmiştir. Fakat bunlar birbirinden farklı anlatılardır. *Gülistân*'da anlatılan, yedinci bölümün on yedinci hikâyesi Sa'dî'nin Belh şehrinden yaptığı tehlikeli bir yolculuk sırasında yaşadıkları ile ilgili bir hikâyedir. Sa'dî ve Mevlânâ'nın Horasan-Özbekistan coğrafyasına dair hikâyelere yoğunlukla yer verdikleri görülmektedir. Söz konusu coğrafyanın Mevlânâ'nın ata yurdu iken Sa'dî'nin de seyahatlerinde gezip dolaştığı bir coğrafya oluşunun bu durumda etkili olduğunu düşünüyoruz.

Sa'dî, *Bostân*'daki hikâyelerinde Nizamiye Medresesi'ndeki eğitimi sırasında başından geçmiş bir olayı, çocukluğunda babası ile yaşadığı hatıralarını ve daha birçok kendisine dair hikâyeyi anlatır. *Gülistân*'da da sözgelimi hocası İbni Cevzî ile ilgili bir anekdota, kayınpederinin kendisini esaretten kurtarmasına ve karısıyla mutsuz evlilik hayatlarına, çeşitli yerlerde verdiği vaazlar sırasında yaşadıklarına ve yıllarını geçirdiği seyahatlerinde başından geçenlere yer verir.

Mevlânâ ise *Mesnevî*'de kendi gözlemlendiği ya da başından geçmiş hikâyelerden çok başka kaynaklardan gelen hikâyelere yer vermiştir. Onun yaşamı ve yaşadıkları ile ilgili bilgiler Sultan Veled'in eserleri, *Risâle-i Sipehsâlâr*, *Menâkıbü'l-Ârifîn* gibi kaynaklar başta olmak üzere kendisinin ölümünden sonra yazılmış eserlerde nakledilir. Fakat Mikâil Bayram, *Mesnevî*'de bulunan "Kötü Huylu Debbâğın Hikâyesi", "Yıllancının Hikâyesi" gibi hikâyeleri Ahi Evran ve Mevlânâ arasında yaşandığını iddia ettiği bir mücadelenin yansıması olarak görür. Ayrıca *Mesnevî*'deki hikâyelerde birçok defa adı anılan Arap kültüründeki gülünç, komik tip Cuha'nın da Ahi Evran'a işaret ettiğini söyler. Dolayısıyla bu hikâyelerin Mevlânâ'nın dönemine dair kendi yaşamından kaynaklanan öyküler olduğu çıkarımını yapar (Bayram 2001: 25-38). Öte yandan *Mesnevî*'nin beşinci cildindeki "Şeyh Muhammed-i Serrezî-i Gaznevî'nin Hikâyesi" başlıklı

hikâyenin şerhinde adı geçen zatın Bahaüddin Veled'in çağdaşlarından bir şeyh olduğu, Mevlânâ'nın da bu şeyhi gördüğü veya babasından bu zâtle ilgili birtakım bilgiler aldığı ifade edilmiştir (Gölpınarlı 2017c: 255). Hikâye menkıbevî bir hikâye olup büyük ihtimalle Mevlânâ'nın babasından dinlediği bir velî hikâyesidir.

3.2.3. Hikâyelerin Tertibi

Mesnevî hikâyeleri çerçeve hikâye tekniği ile oluşturulmuş, birbirinin içine girmiş ve birbirine bağlanan hikâyeler olup kendi içinde belli bir düzene sahip olsa dahi tematik bir sıra takip etmezler. Sa'dî ise hikâyelerini konu başlıklarını belirlediği bölümlerde tematik bir sıraya sokar. Bu bölümlerde başlıkta ele alınan konuyu temsil eden kahramanlar, benzer mesajlar veren müstakil hikâyeler yer alır. Örneğin *Bostân*'da farklı bölümlerde adalet, tövbe, tevazu, rıza başlıkları altında bu temaları işleyen hikâyeler yer alır. *Gülistân*'da da ilk bölüm padişahların davranışları; ikinci bölüm dervişlerin ahlâkı yahut dördüncü bölüm susmanın faydaları üzerinedir. *Mesnevî*'nin ise yalnızca baş kısmına bakarak farkı görebiliriz. Burada Mevlânâ'nın bir hikâyeyi anlattığı sırada başka bir hikâyeyi hatırladığı ve ona geçiş yaptığı görünümü vardır. Ney hikâyesi ile başlayan *Mesnevî*, "Pâdişâhın Hasta Halayığa Âşık Olması", "Bakkalla Dudukuşunun Hikâyesi", "Taassup Yüzünden Hristiyanları Öldürten Yahudi Padişahı" hikâyeleri ile sürer. Bunların Sa'dî'nin hikâyeleri gibi belli bir tema üzerinde yoğunlaşan müstakil hikâyeler olmadığı görülecektir.

3.2.4. Şehnâme Etkisi

Şehnâme kahramanlarıyla ilgili Sa'dî'nin eserlerinde çeşitli hikâyeler vardır. *Bostân*'da Ferîdun ve vezirine dair bir anlatı, Behrâm, Dârâ, Hüsrev ve Şâpûr ile ilgili kısa hikâyeler ve Hüsrev'in Şîrûye'ye ve Kısra'nın (Nûşîrevân) Hürmüz'e nasihatleri gibi bölümlere yer verilmiştir. *Gülistân*'da Nûşîrevân'a dair üç hikâye ve meclisinde Şehnâme'den Dahhâk'ın yıkılması, Ferîdun'un zamanı bahsinin okunduğu bir Acem padişahının hikâyeleri geçer. Ayrıca Sa'dî *Bostân*'da Şehnâme müellifi Firdevsî'nin bir beyitini alıntılamiştir: "*Tane taşıyan karıncayı bile incitme. Çünkü onun da canı var. Tatlı can ise hoştur.*" (Bilge 1980: 109). Bunların dışında *Bostân* ve *Gülistân*'da Şehnâme kahramanlarından Cemşîd, Ferîdun, Dahhâk, Behrâm, Efrâsiyâb, Nûşîrevân, Rüstem, Buzurc-mihr, Erdeşîr-i Bâbekân, Bijen, Sam gibi kahramanlar Şehnâme'de öne çıkan özellikleri ile çeşitli vesilelerle anılmıştır.

Mesnevî'de Zâl, Rüstem, Sührâb, Keykubad, Keyhüsrev, Hüsrev gibi Şehnâme kahramanlarının adları eser içinde beyitlere dağılmış olarak çeşitli vesilelerle anılır. Ayrıca *Mesnevî*'nin ikinci cildindeki 3652. beyitte başlayan hikâyenin Şehnâme'de, *Kelîle ve Dimne*'de, *Ferâidü's-Sülûk*'te ve *Acâyib-nâme* isimli bir kaynakta geçtiğini Gölpınarlı, Bedüzzaman Firûzan-fer'den aktarmakta ve *Acâyib-nâme*'deki padişahın Nûşîrevân olduğunu bildirmektedir (Gölpınarlı 2017a: 669). Bu hikâye *Mesnevî*'de Meyvasını Yiyenin Ölmeyeceği Ağacı Arayış adıyla geçer. Bir padişah, bir bilginin Hindistan'da meyvesini yiyenin ölmeyeceği bir ağaç olduğunu söylemesiyle yanındaki adamlarından birini Hindistan'a gönderir. O adam yıllarca Hindistan ve çevresini gezer. Böyle bir ağacı bulamadığı gibi sorduğu herkesin de alay konusu olur. Herkes alay etmek maksadıyla filân yerde böyle bir ağaç vardır, diyerek istihza eder. Sonunda padişahın adamı ağacı aramaktan vazgeçer, ümitsizlikle eli boş şekilde ülkesine dönmeye karar verir. Konakladığı yerlerden birinde kâmil bir şeyh ağacın sırrını padişahın adamına açıklar: “Bu ağaç, bilgili kişilerdeki bilgi ağacıdır. Sen görünüşe kapılmışsın, o yüzden ağaçtan meyva koparamamışsın” der.

Gölpınarlı *Mesnevî*'de geçen “İnadından, azlığından Şeh-nâme yahut Kelîle, sence tıpkı Kur'an.” (Gölpınarlı 2017b: 623) beyitinin açıklamasında Şehnâme'nin Farsça'yı diriltten bir eser olduğunu ancak Zerdüşî dinine mensup olanları övmesi, İslâmî bulunmaması nedeniyle bazı şairler tarafından bu kitabın kınandığını ifade etmektedir (Gölpınarlı 2017b: 633). Mevlânâ belki de bu anlayışla yaklaştığı bir eser olduğu için Şehnâme kahramanlarına eserinin boyutları düşünüldüğünde oldukça düşük bir yoğunlukla değinmiş, yukarıda içeriğine değindiğimiz hikâye haricinde hikâye boyutunda bir etkilenme de göstermemiştir. Sa'dî'nin bir hikâye kaynağı olarak Şehnâme'den daha çok faydalandığını söyleyebiliriz.

3.2.5. Ayrıntılara Yer Verme

Mesnevî'de hikâyelerin ve kıssaların daha detaylı bir şekilde anlatıldığı, Sa'dî'de ise çoğunlukla ilgili mesajın detaylandırılmaya ihtiyaç duyulmadan sezdirilmesi yolunun tutulduğu görülür. Buna örnek olarak *Kur'an-ı Kerîm*'de ismi geçen Lokman ile ilgili Davut peygamberi içeren ve iki müellif tarafından da işlenmiş olan anlatıyı verebiliriz. *Mesnevî*'deki *Dâvûd'un Halkalar Yaptığını Gören Lokman'ın Dayanıp Sormamak Genişlik Verir Deyip Sormaması, Sabretmesi* başlıklı hikâye şöyledir:

“Lokman, tertemiz Dâvûd’un yanına gitmiş, onun, demirden halkalar yapmakta olduğunu görmüştü. O yüce padişah, çelikten yaptığı halkaları birbirine takmadaydı. Lokman, silah yapma sanatını az görmüştü; şaşırıldı kaldı, vesveseleri de arttıkça arttı. Bu neye yarar acaba, kat kat halkalarla ne yapıyorsun diye sorsam mı dedi. Sonra gene kendi kendine sabır daha iyidir dedi; sabır, adamı maksadına en tez ulaştıran bir kılavuzdur. Sormadın mı, iş pek tez belirir; sabır kuşu, bütün kuşlardan daha tez uçar. Fakat sorarsan, iş daha geç anlaşılır; kolay şey, sabırsızlıktan güçleşir gider. Lokman, bir zaman sustu, seyretti. Dâvûd da işini bitirdi. Bir zırh yaptı, sabırlı Lokman’ın karşısında giyindi. A yiğit dedi, savaşta insanı, yaralanmaktan koruyan iyi bir elbisedir bu. Lokman, sabır da iyi bir şey dedi; her yerde adama sığınak oluyor, her gamı gideriyor. A filân. “Vel asri” sûresinin sonunu oku da bak; Tanrı, sabrı hakka eş etti. Tanrı, yüzbinlerce kimyâ yarattı ama insan, sabır gibi bir kimyâ görmedi gitti.” (Gölpınarlı 2017b: 130).

Sa’dî’deki bölümde bu anlatı sadece hatırlatılarak okuyucuya genel mesajı kavratmak amacıyla örnek gösterilmiştir: “Mutlaka öğreneceğini bildiğini, sormakta acele etme. Çünkü saltanat heybetin zarar görür. Lokmân, Dâvûd’un elinde demirin mucizeyle mum olduğunu görünce, Ne yaptığını sormadı. Çünkü onu sormadan öğreneceğini bildi.” (Karaismailoğlu 2002: 177).

SONUÇ

Bostân, *Gülistân* ve *Mesnevî* yazıldıkları dönemin edebî geleneğini temsil etmekle birlikte kendi dönemlerinin sınırlarını aşmış eserlerdir. Bu eserler üzerinden yaptığımız genel karşılaştırmada Sa’dî ve Mevlânâ arasında birçok ortak yön tespit ettik. Eserlerden yansıyan bu yakınlıkların arkasında bu iki büyük ismin aynı dönemin havasını solumuş, aynı çağın edebî kültür ve gelenek çerçevesi içerisinde bulunmuş olmalarının ciddi bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu benzerlikler hikâyelerin kaynakları, hikâye konularındaki benzerlikler ve söyleyiş benzerlikleri gibi alanlarda yoğunlaşır. Bununla birlikte iki büyük müellifin anlattıkları hikâyelerin belli açılardan farklılıklar gösterdiği de tespit edilmiştir. Yine de çağdaş olan bu iki ismin hikâyelerini bir bütün olarak karşılaştırdığımızda benzer yanların farklılıklardan daha yoğun olduğu görülecektir.

Sa’dî ve Mevlânâ’nın hikâye anlatmaktaki amaçlarının başında eğitcilik ve yol gösterici olma düşüncesi gelir. Eserlerden kıssadan hisse yoluyla sonuç-

lar çıkarılması istenir. Okuyacılara ibret olacak olaylar anlatılıp öğütler verilir, mânevî mutluluğun yolları sıralanır. Dünya hayatının geçiciliğinden söz edilip ömrün nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulur. Hikâye içerisinde hikmetli sözler ve alıntılarla verilmek istenen mesajların altı çizilir. Ancak belirtmek gerekir ki iki müellifin de içerik açısından didaktizme değer vermeleri dili kullanım açısından kuru, coşkudan uzak bir dile yönelmelerine yol açmamıştır. Aksine külfetsiz, sade fakat etkileyici bir anlatım dili ortaya çıkmıştır. Hikâyelerde temas edilen konular bakımından kimi zaman sadece ufak tefek şahıs kadrosu veya araç gereç değişiklikleri görülür. Eserlerde en çok insanların edinmesi istenen güzel hasletlere ve uzaklaşması gereken kötülöklere ve kötü düşünelere temas edildiğini söylemek mümkündür.

Şiirde tahkiye yoluna gidilmesi (özellikle *Mesnevî* ve *Bostân* bağlamında), çok çeşitli çevrelerden, dinlerden, milletlerden, meslek gruplarından hikâye kahramanlarına yer verilmesi yine iki müellifin eserlerinin ortak yanlarını oluşturur. Gerek *Bostân* ve *Gülistân*'da gerekse *Mesnevî*'de toplumun en üst kesiminden en alt kesimlerine, hemen her meslek grubundan hikâye kişileri genel planda kendine yer bulur. Köleler, dilenciler, çobanlar ve câriyeler; padişahlar, vezirler, kadılar ve müderrislerle aynı hikâyelerde yer alırlar. Neşe ve üzüntü; matem ve mutluluk birlikte resmedilir. İki müellifin eserleri de bu bakımdan oldukça kozmopolit bir görünüm arz eder.

Mesnevî, *Bostân* ve *Gülistân*'ı oluşturan hikâye kaynaklarını sıralamak gerekirse bunlar, Kur'an-ı Kerim de geçen kıssalar, *Kelile ve Dimne*'den gelen hayvan hikâyeleri, farklı coğrafyaların tarih, edebiyat ve diğer kültür kaynaklarından gelme öyküler, Feridüddin-i Attâr'ın eserlerinde geçen anlatılar gibi ortak kaynaklar olduğu görülür. Mevlânâ'nın eserinde Attâr etkisi Sa'dî'dekine göre daha fazladır. Mevlânâ'nın anlatılarında Attâr'dan birçok aktarma görülür. Sa'dî ise kendi hayatından kaynaklanan hikâyelere Mevlânâ'dan çok daha fazla yer vermiştir. Örneğin hikâyelere üstten bir bakışla dahi kolayca fark edilebilecek bir detay Sa'dî'nin hikâyelerindeki temalar açısından belirleyici unsurlardan birinin "seyahat" olduğudur. Sa'dî, Mevlânâ'ya göre daha fazla seyahat etmiştir. Ömrünün büyük kısmını yolculuklarda geçirmiştir, birçok kâfilelerde bulunmuştur (hac kâfilesi, ticaret kervanı vb.) Mevlânâ'nın da ailesi ile birlikte çocukluk döneminden başlayıp ilk gençliğinde ailece Konya'ya yerleşmelerine dek yıllar süren bir yolculuk yaptığı, daha sonraları eğitim sürecinde de Şam ve Halep'e gittiği bilinmektedir. Fakat Sa'dî'nin başından geçen yolculuk anıla-

rı hikâyelerine daha çok yansımıştır. İki ismin de düşüncelerini daha etkili bir şekilde anlatmak üzere hikâyelerini çeşitli hayvanlar üzerinden kurguladıkları görülmüştür. Mevlânâ ve Sa'dî köken olarak aynı coğrafyalardan gelen hikâyelerde aynı kişileri ele almakla birlikte birbirinden farklı anlatılara çokça değinmişlerdir. İki müellifin de başvurdukları fakat bu makalede değinilmemiş olan, örneğin Senâî, Gazâlî gibi, daha pek çok hikâye kaynağı vardır.

Eserlerde sözün söylenişine ve benzetmelere dair örtüşmeler mevcuttur. Bu örtüşmeler eserlerin kaleme alındığı yüzyılda hâkim olan edebiyat geleneğinin yansımaları olarak görülmelidir. Mevlânâ'nın hikâyeleri nisbeten daha uzun ve detaylıdır. Fakat gerek Mevlânâ gerekse Sa'dî özü belki bir iki satır tutabilecek bir hikâyeyi kendi hayal güçleri ve söyleyiş ustalıkları ile uzatıp detaylandırır. *Bostân* ile *Mesnevî* bu bakımdan birbirine daha yakın iki eserdir. Sa'dî, *Gülistân*'da bazı anlatılarda tamamen öze odaklanıp hikâyeleri oldukça kısa tutmuş ve detaylardan arınmış bir şekilde anlatmıştır. İki müellifin de kendine has etkileyici bir üslûbu vardır. İkisi de hikmet ve irfan ile ilgili karmaşık meseleleri sade bir dille anlatabilme konusunda ustalık gösterirler. Sa'dî dili kullanımı ve üslûbu açısından sehl-i mümteni olarak ifade edilmiştir. Mevlânâ'nın dili Senâî ve Attâr gibi halk dilidir, halk Farsçasıdır. O, halk dilini şiir dili olarak kullanmıştır (Gölpınarlı 1966: 7). Sa'dî'nin birçok hikâyesinde Mevlânâ'ya nazaran daha gerçekçi bir tutumu önde tuttuğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

ATTÂR (1947), *İlâhiname*, (Çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul: Meb Yayınları.

ATTÂR (1984), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (Haz. Süleyman Uludağ), Bursa: İlim ve Kültür Yayınları.

ATTÂR (1993), *Pendnâme*, (Çev. M. Nuri Gençosman), İstanbul: Meb Yayınları.

ATTÂR (1998), *Mantuku't-tayr*, (Çev. Yaşar Keçeci), İstanbul: Kırkambar Yayınları.

AYDINLI, Osman (2009), “Semerkant”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları., 481-484.

BAYRAM, Mikail (2001), *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*. İstanbul: Bayrak Matbaası.

GÖLPINARLI, Abdülbâki (1966), “Birinci Baskının Önsözü”, *Bugünün Diliyle Mevlânâ, A. Kadir*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 4. bs.

GÖLPINARLI, Abdülbâki (2017a), *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, C.I-II. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 6. bs.

GÖLPINARLI, Abdülbâki (2017b) *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, C.III-IV. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 7. bs.

GÖLPINARLI, Abdülbâki (2017c) *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, C.V-VI. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 8. bs.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (1992), “Bostân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 307-308.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (2002), *Gülistân*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖNGÖREN, Reşat (2004), “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 441-448.

SA'Dİ (1980), *Bostan ve Gülistan*, (Çev. Kilisli Rıfat Bilge), İstanbul: Zafer Matbaası, 12. bs.

SAKAOĞLU, Saim (1986), “Mesnevi'deki Hikâyelerin Kaynakları ve

Tesirleri”. *1. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler*, 105-113.

SAYLAN, Betül (2017), “Mevlânâ’nın Göç Kervanı: Mevlânâ Üzerinde Ferîdüddîn Attâr Etkisi”. *Akademiar Dergisi* S.3, 133-154.

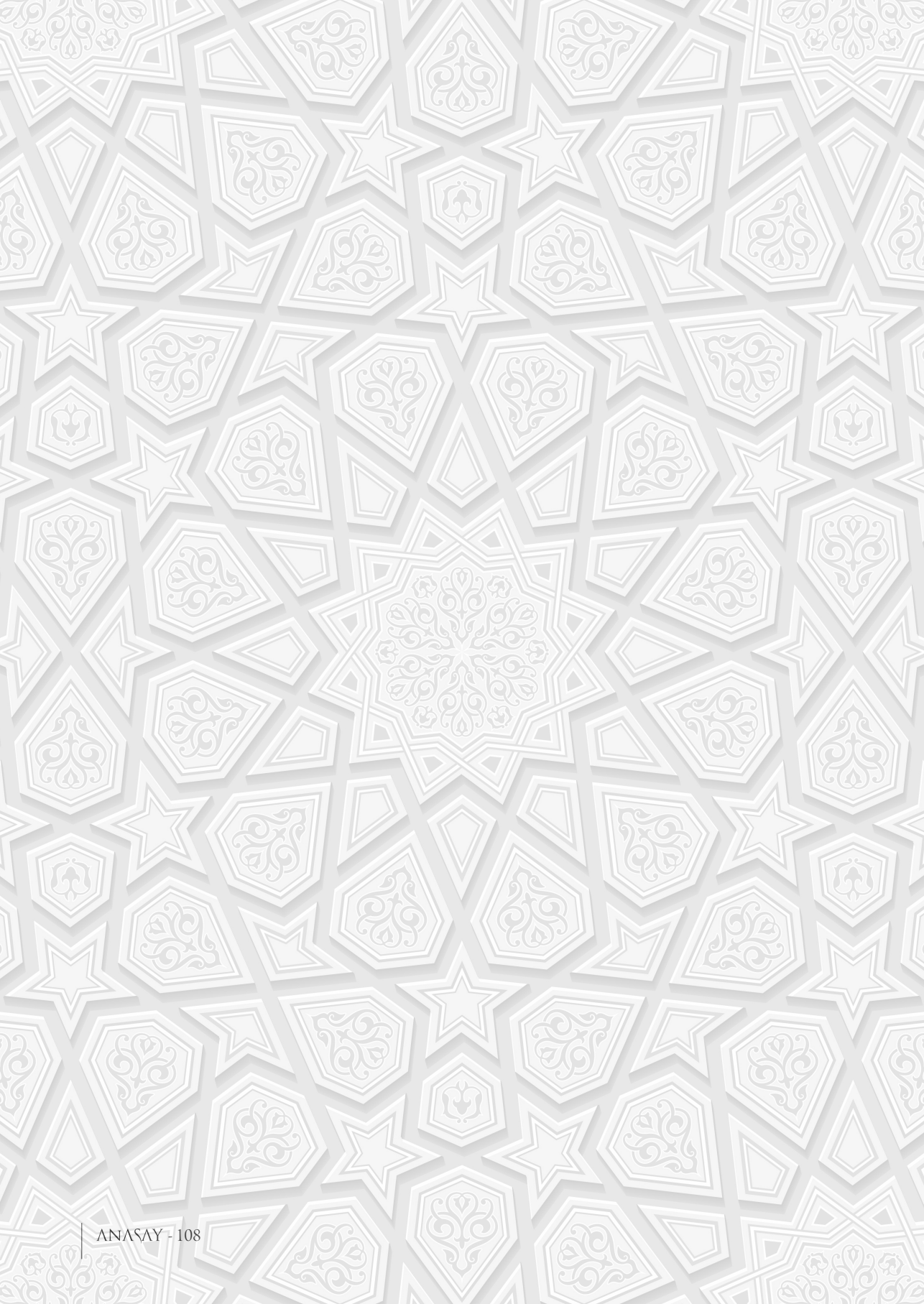
TARLAN, Ali Nihat (1980), “Sâdi (Önsöz)”, *Bostan ve Gülistan*, (Çev. Kilisli Rıfat Bilge), İstanbul: Zafer Matbaası, 12. bs.

YAZICI, Tahsin (1973), *Âriflerin Menkıbeleri*, C.I, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

YAZICI, Tahsin (1977), *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.

ZAVOTÇU, Gencay (2009), “Sa‘dî, Düşüncesi ve Etkileri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, 47-58.

ZAVOTÇU, Gencay (2018), *Aşk İlinden Gönül Dilinden*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Şükrü ÜNAR

HİTİT DÖNEMİ ANADOLU'SUNDA MEYVE AĞAÇLARI

Muhlisahon RUSTAMOVA

ORTA ASYA'DA GÜNÜMÜZE KADAR ULAŞMAYAN CAMİLERİN AHŞAP DİREK VE TAŞ SÜTUNLARI (IX – XII. yy)

İsa KAYIHAN

NECİP TOSUN'UN 'GİDİLMEMİŞ YERLERİN TÜRKÜSÜ' ÖYKÜSÜNDE MELANKOLİ

Murat HASANOĞLU

BOSTÂN, GÜLİSTÂN VE MESNEVÎ HİKÂYELERİ ÜZERİNE GENEL BİR KARŞILAŞTIRMA

Yunus PUSTU

MUSTAFA CEZAR, OSMANLI TARİHİNDE LEVENDLER,

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187
ISSN 2587-2001

